

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

36. ORSZÁGOS
TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI
KONFERENCIA 2023

LEGYEN VÉGRE REND!

AVAGY AZ EGYÉNI SZINTŰ PUNITIVITÁS REGRESSZIÓS ELEMZÉSE

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

Konzulens: *Dr. Kővágó Pál Lajos*

Készítette:

Imre Noémi

PPKE BTK Pszichológia BA III. évfolyam

2022.

Absztrakt

A dolgozat arra keresi a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják az egyéni szintű punitivitás mértékét, amely a személyek szigorú büntetések iránti preferenciáját jelzi az alternatív vagy enyhébb büntetésekkel szemben. Ennek vizsgálatához kérdőíves módszertannal dolgozik, és 305 fő adatait regressziós modellbe szervezi. A dolgozat hipotézisei Johnson punitivitas-modellje alapján kerülnek meghatározásra, melyek további szociálpszichológiai elméletekkel kerülnek alátámasztásra. A dolgozat két hipotézise arra vonatkozik, hogy az anyagi bizonytalanság illetve az előítéletesség pozitív kapcsolatot mutat a punitivitással. Az előítéletességen belül két kisebbség irányába mutatott előítéletességet mér, a cigánysággal és a bevándorlókkal szemben. A regressziós modell szignifikánsan magyarázza az egyéni punitivitas alakulását ($R^2=0,2677$), emellett pedig a dolgozat mindkét hipotézise teljesül. Az anyagi bizonytalanság ($\beta=0,108$) és az idegenellenesség ($\beta=0,170$) gyenge erősségű pozitív kapcsolatot mutat a függő változóval, míg a cigányellenesség ($\beta=0,404$) közepes erősségű, pozitív kapcsolatot. A dolgozat lehetséges továbbfejlesztése a vizsgált minta kibővítése és a modell kibővítése lehet.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. A punitivitás.....	2
2.1. A punitív tendenciák alakulása.....	2
2.2. Punitivitás a politikában: a büntető populizmus.....	3
2.2.1. A büntető populizmus lélektana	4
3. Kutatási kérdés	6
3.1. Anyagi bizonytalanság	6
3.2. Előítéletesség	8
3.2.1. A csoportközi fenyegetettség.....	8
3.2.2. A bűnbakképzés.....	10
3.2.3. Az attribúció mint hídfogalom	11
3.2.4. Miért társadalmilag elfogadott az előítéletesség Magyarországon?	13
4. Hipotézisek.....	15
5. Módszer	15
5.1. Eljárás	15
5.2. Vizsgálati személyek	15
6. A regressziós modell.....	17
6.1. Függő változó	17
6.2. Független változók	18
6.2.1. Anyagi bizonytalanság	18
6.2.2. Előítéletesség	18
6.2.3. Kontrollváltozók.....	19
7. Eredmények	20
7.1. A független változók hatása a függő változóra	21
7.2. Standardizálás	22
7.3. Regressziós diagnosztikák és a modell illeszkedése	23
7.3.1. Multikollinearitás.....	23
7.3.2. Kiugró értékek	24
7.3.3. Hibatag eloszlása	25

7.3.4.	Kihagyott változók	25
7.3.5.	Heteroszkedaszticitás.....	26
8.	Diszkusszió	26
9.	Összefoglalás	27
10.	A dolgozat továbbfejlesztésének lehetséges irányai.....	29
	Felhasznált irodalom	30

Ábra és Táblázatjegyzék

1. ábra: Az idegenbarát, a mérlegelő és az idegenellenes válaszadók aránya Magyarországon 1992 és 2016 között (%). Forrás: Sik, Simonovits & Szeidl (2016).....	13
2. ábra: A minta eloszlása végzettség szerint. Forrás: saját szerkesztés.	16
3. ábra: A minta eloszlása szubjektív anyagi helyzet szerint. Forrás: saját szerkesztés.....	16
4. ábra: A punitivitás értékeinek hisztogramja. Forrás: STATA, saját szerkesztés	17
5. ábra: A regresszió együtttható diagramja. Forrás: STATA, saját szerkesztés.....	23
6. ábra: Kiugró értékek a studentizált reziduumok alapján. Forrás: STATA, saját szerkesztés.	24
7. ábra: A hibatagok eloszlása és a normál eloszlás összehasonlítása. Forrás: STATA, saját szerkesztés.	25
8. ábra: A punitivitás regressziós modellje. Forrás: saját szerkesztés	26
1. táblázat: A lineáris regresszió mutatói. Forrás: STATA, saját szerkesztés	21
2. táblázat: Független változók a regressziós modellben. Forrás: STATA, saját szerkesztés	21
3. táblázat: A független változók standardizált béta értékei. Forrás: STATA, saját szerkesztés	22
4. táblázat: Variancia infláló faktor (VIF) mutatószámok. Forrás: STATA, saját szerkesztés.	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
5. táblázat: Breusch-Pagan teszt eredménye. Forrás: STATA, saját szerkesztés.	26

1. Bevezetés

Amikor 1988-ban Michael Dukakis demokrata elnökjelöltet megkérdezték, hogy abban a helyzetben, ha a feleségét megerőszakolnák és meggyilkolnák, támogatná-e a gyilkos halálbüntetését, semleges arckifejezéssel nemmel felelt, és elmagyarázta az álláspontját. A támogatottsága másnap reggelre 49%-ról 42%-ra esett. Az elnökjelölt magát a józan ész emberének tartotta, ezzel szemben az amerikai közvélemény a kijelentését inkább a bűnözéssel szembeni gyengekezőségről („soft on crime”) könyvelte el (Tam et al., 2008, p. 1).

Egy olyan korban, amire alapvetően az erőszak mérséklődése, a toleráns társadalom eszméje jellemző, illetve a nők, vagy kisebbségek szerepével és a polgárjogokkal kapcsolatban pedig liberális nézetek uralkodnak, a bűnözéssel kapcsolatos vélemények egyes országokban kifejezetten konzervatívnak mondhatók (Fleck, 2014; Johnson, 2001). Elég csak Amerikára néznünk: a halálbüntetés és a szigorú büntetőjogi törvények támogatottsága széleskörű, több politikai erő pedig egyre keményebb álláspontot képvisel a bűnözéssel kapcsolatban. Hazánkban is hasonló viszonyok uralkodnak: a halálbüntetés kérdése újra terítékre került az utóbbi években, a magyarok többsége pedig támogatja annak bevezetését (ld. később). Felmerül a kérdés, hogy miért jelennek meg a modern demokráciákban olyan szigorú büntetési attitűdök, amik látszólag ellentmondanak a szabadságjogokra épülő, jellemzően toleráns, liberális világnézetnek? Mi motiválhatja az embereket a keményebb büntetések szorgalmazására?

A társadalom bűnözésre adott válaszában általános, nemzeteken és korszakokon átívelő elvek érvényesülnek: majdnem mindenki úgy gondolja, hogy a bűnelkövetőket meg kell büntetni. Emellett relatív konszenzusról beszélhetünk a büntettek súlyosságának megítélésében, például a gyilkosságot súlyosabbnak ítéljük, mint a rablást (Unnever & Cullen, 2009). Ezek alapján feltételezhetnénk, hogy a büntett súlyosságából „egyenesen következik” a jogosnak tartott büntetés súlyossága. Mégis jelentős egyéni különbségeket figyelhetünk meg e normatív konszenzus keretein belül, és egyesek inkább támogatják a keményebb büntetések kiszabását, míg mások a rehabilitáció és enyhébb büntetéseket preferálják.

A dolgozat célja, hogy e konszenzustól való egyéni szintű eltérés szociálpszichológiai jellegű prediktorait tanulmányozza. Az ezzel kapcsolatos kriminológiai fogalmat, a punitivitást járja körbe, és azt vizsgálja, vajon milyen szociálpszichológiai tényezők lehetnek hatással arra, hogy ki mennyire preferálja a szigorú büntetéseket. A dolgozatban főként Johnson (2001) elméletére építkezve két hipotézist fogalmazok meg, miszerint a punitivitás pozitív összefüggést mutat az egyén anyagi bizonytalanságával (H1), illetve az előítéletességével, melyen belül a cigány- és idegenellenes attitűdöket vizsgálom (H2). A dolgozatban kérdőíves módszerrel vizsgált 305 fő

adatait használtam fel. Az elemzéshez egy lineáris regressziós modellt futtattam, amely szignifikánsan magyarázta a punitivitás változását. A becslés alapján megállapítható, hogy mind az anyagi bizonytalanság, mind az előítéletesség szignifikáns pozitív irányú hatással bír a punitivitás mértékére.

2. A punitivitás

A punitivitás a kriminológia területén alkalmas kifejezés, melynek definíciószerű meghatározását kerülik a jelenséggel foglalkozó szerzők. A kriminológiai szakirodalomban itthon is meghonosodott „punitív”, illetve a „punitivitás” kifejezések részben szankció, részben pedig egy büntetőpolitika extrém szigorúságát jelzi. Ám általánosságban a büntetésekkel kapcsolatos nézetekre, álláspontokra utal, főként a keményebb, szigorú felfogásokra a büntetésekre vonatkozóan, szemben az enyhébb megközelítésekkel (Lévay, 2014). Snacken és Dumortier (2012) szerint a punitivitás egy nem mindig egyértelműen meghatározott koncepció, amely a szereplők széles körére utal, tehát sokféleképpen megközelíthető, ám lényegében „a közvéleményben megjelenő, büntetésekre vonatkozó populista nézetekre, a jogalkotók kriminalizással kapcsolatos diskurzusaikra, az igazságszolgáltatási rendszeren belüli döntésekre, illetve a bűncselekmények áldozatainak revansra, elégtételre, illetve a megbocsátásra vonatkozó nézeteire” utal (Snacken & Dumortier, 2012, p. 2). Egy társadalmon belül a punitivitás szintjét e szereplők interakciója határozza meg, ám jelen kutatás elsősorban a legutóbb említett szereplőre, az „egyszerű emberre” koncentrál: vajon mi határozhatja meg, hogy ki milyen szigorúan ítél egy bűncselekmény kapcsán?

2.1. A punitív tendenciák alakulása

Még mielőtt az egyéni különbségek okait vizsgálnánk, érdemes vetni egy pillantást a közvéleményt uraló tendenciákra. Pratt (2005) szerint a társadalmak megítélése rendkívül punitív, azon belül pedig a punitív-represszív altípus jellemzi. Ez a típus az áldozat szenvedését tekinti morális alapnak, ehhez képest az elkövető legalább azonos, vagy pedig nagyobb mértékű szenvedést „érdemel”. Ennek megfelelően a szigorú büntetéseket szorgalmazza – a halálbüntetés, hosszas szabadságvesztés, illetve az elítélteken alkalmazott fizikai erőszak támogatói. E szemlélet szerint a büntetés legfőbb célja a retorzió, valamint a társadalom védelme az elkövetéstől való prevenció formájában. Nellis (2005) szerint ez a nézet egyaránt lehet elitista és populista is, és megjegyzi, hogy a punitív elitek gyakran a rendes, tisztességes emberek érzéseire hivatkoznak (ld. később).

A punitív attitűdök megjelenése nemvárt fordulata a XX. századnak, mivel a büntetési rendszereket a század első felében alapvetően az egyre növekvő tolerancia jellemezte, humánusabbá váló intézmények, javító és rehabilitációs törekvések formájában. A „punitív fordulatot” az 1960-70-es évek hozták el, amikor a nyugati országokban jellemzően megformálódott az igény a bűnözéssel szembeni kemény fellépésre (Lévay, 2014). Ez válaszként és egyfajta megoldásként jelent meg egyes politikai erőknél a társadalom által érzékelt gazdasági, illetve morális válsághelyzetekre (Pedneault, 2019). A „legyünk kemények” (get tough) mentalitás keretein belül sorra jelentek meg a szigorító jogi intézkedések a büntetőpolitikában (Johnson, 2001). Például az amerikai közvélemény a hetvenes években a kábítószerhasználatot tartotta az egyik legjelentősebb társadalmi problémának. Az amerikai kormány erre reagálva meghirdette a „drogellenes háborút” (war on drugs), amely olyan jogszabályok formájában testesült meg, amik a zéró-tolerancia elv mentén keményen büntették a kábítószer-fogyasztókat (Morris & Stogner, 2017).

A punitivitás mértékét klasszikusan jelző halálbüntetés támogatottsága mára csökkenő tendenciát mutat a modern nyugati országokban, mégis aránylag magas szintűnek mondható a nyugati államok által rendkívül fontosnak tartott, szabadságjogokra épülő demokratikus alapelveikhez képest. A punitivitás „anyaországának” mondható Egyesült Államokban napjainkban a társadalom 43%-a tartja morálisan elítélendőnek a halálbüntetést, ezzel szemben a 1988-ban mindössze 16%-os elutasítottságot mértek (Gallup, 2021). A legfrissebb kutatás szerint hazánkban ennél kevésbé megosztó a kérdés, és 2017-ben a halálbüntetést a magyarok csupán 21%-a ellenezte (Munk, 2017). Érdeemes megemlíteni, hogy a magyar közvéleményben viszonylag aktuálisnak számít a téma, miután a kormánypárt 2015-ben újra napirendre vette a halálbüntetés kérdését (HVG, 2015). Ez különösen figyelemre méltó, hiszen az Európai Unió határozottan kiáll a halálbüntetés bevezetése ellen, ennek tilalmát írásba foglalja az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Európai Parlament, 2019). Mindenesetre az, hogy kormány keményebb büntetőpolitikai témákat karolt fel jelezheti azt, hogy társadalmi szintű igényt érzékelnek Magyarországon a büntetések szigorúságának növelésére.

2.2. Punitivitás a politikában: a büntető populizmus

Ahhoz, hogy megértsük a punitív attitűdök lélektanát, érdemes figyelmet szentelni az arra építő populistá büntetőpolitikára, a büntető populizmusra. Sokan ennek tudják be a büntetések indokolatlan szigorodását, a kirekesztő politikai intézkedések, illetve a büntetendő személyek és

cselekmények lényeges bővülését (Fleck, 2014; Gönczöl, 2013). A hazai irodalomban elsősorban Gönczöl Katalin foglalkozik a jelenséggel, aki a következőképpen határozza meg a büntető populizmus lényegét:

„...az uralkodó politikai elit a közvélemény nyomására hivatkozva a bonyolult társadalmi jelenségekre – különösen a bűnözésre és más ön- és közveszélyes deviáns magatartásokra – folyamatosan leegyszerűsítő, látványos és gyors sikereket ígérő módon reagál. A súlyos társadalmi konfliktusok enyhítésének érdemi kezelése helyett az elit gyakran nyúl a társadalmi kontroll kiterjesztéséhez, a korábbinál indokolatlanul szigorúbb büntetések alkalmazásához, és az „eltévelyedettek” megregulázását tartja egyedül hatékony megoldásnak.” (Gönczöl, 2013, 1.o.)

Cohen (1974, idézi Pedneault, 2019) a fenti jelenségre vonatkozóan először használta a morális pánik kifejezést, amely leírja az egyének egy olyan csoporttól való félelmét, akikről úgy vélik, veszélyeztetik a társadalom biztonságát vagy alapvető értékeit. Messing és Ságvári (2022) ennek kapcsán kifejti, hogy az emberek a rend megbomlását tapasztalják, amiről úgy érzik, nem tudják kontrollálni, ezáltal kontrollvesztést és szorongást éreznek. Ez a szorongás a biztonságra való igényben mutatkozik meg, az egyének arra törekszenek, hogy a biztonságot és a stabilitást visszahozzák az életükbe, ezáltal nagyobb valószínűséggel szavaznak azokra a populistá politikai pártokra, amelyek erőt és rendet ígérnek.

A büntető populizmus a rendet a deviáns csoportok megregulálásával kívánja elhozni. Narratívája szerint ezek a csoportok kivételezett helyzetben vannak az áldozatok kárára (Pratt & Miao, 2017). Az emberek érzékelik ezt az igazságtalanságot, és ennek eredményeképp megrendült az igazságszolgáltatásba vetett bizalmuk. A büntető populistá politikusok szerint a bizalom helyreállításához elengedhetetlen az addigi jogi gyakorlatok szigorítása. A morális pánikra reagálva tehát olyan intézkedéseket hoznak, amelyek a közösségben félelmet keltő csoportot célozzák és ellenőrzik (Pedneault, 2019). Ilyenkor a közvetlen demokráciára hivatkozva úgy tesznek, mint akik a nép szavára reagálnak, és „legyen végre rend” jelszóval cselekednek (Pratt & Miao, 2017).

2.2.1. A büntető populizmus lélektana

Azzal, hogy áttekintjük, hogyan tudnak átható sikert elérni a büntető populistá politikusok, és milyen modernkori létformából fakadó pszichológiai jelenségekre játszik rá ez a politikai struktúra, egyben információt nyerünk az egyéni szintű punitív hajlam pszichológiájáról. Ezek egyike az elmagányosodás, ami a következő évtizedek egyik legnagyobb globális társadalmi

kihívása lehet. Az emberek egyre kevesebb időt töltenek hagyományos közösségekben, ami egyéni szinten könnyen szociális izolációhoz vezethet (Hough, 2002; Pratt & Miao, 2017). A magányosság pedig komoly hatással lehet az emberi viselkedésre. Amellett, hogy egy magányos személy szomorúságot, kiüresedettséget és pesszimizmust érezhet, a felgyülemlett magányosságérzet könnyen válhat más érzelmek alapjává. Az elmagányosodott egyén kevésbé kontrollálja viselkedését, elutasítottság-élménye dühöt is okozhat, ami szélsőséges esetben mások számára is veszélyt jelenthet (Cacioppo & Hawkley, 2009). Az ebből fakadó érzelmeket lovalolja meg a populizmus.

Garland (2001, idézi Cheliotis, 2016, p. 179) szerint „*a düh és felháborodás a kultúra ellenszere a félelemre, és az efféle érzelmek kinyilatkoztatása vigaszt nyújt az elkeseredésre*”. Cheliotis (2016) ennek kapcsán kifejti, hogy az emberek érzékelik a modernkorból fakadó fenyegetéseket, mint a globális felmelegedés, gazdasági válságok, gyors ütemű technológiai átalakulás, média térnyerése, illetve a morális és ideológiai fenyegetést jelentő jelenségeket, mint az LMBT-mozgalom, bevándorlás. Ám ezek nagysága révén magatehetetlennek érzik magukat. Ez viszont nincs így a bűnözés általi fenyegetettség esetében – a változtatás elérhető közelségben van. Ezeket a folyamatokat nehezen látja át az egyén, főleg azok, akik alacsony szintű végzettséggel rendelkeznek, valamint nem mutatnak érdeklődést az árnyalt, komplex magyarázatok kidolgozására. A populista politikusok leegyszerűsítő magyarázatokat kínál ezekre a rendkívül összetett jelenségekre, ezáltal pedig polarizálja a lakosságot, a társadalmat „mi” és „ők” csoportjaira osztja (Messing & Ságvári, 2022). A büntető populizmus nemcsak magyarázattal szolgál, hanem a bűnözőkkel és deviánsokkal való leszámolás által valamilyen szintű megnyugvást nyújt az egyének egyre növekvő szorongásra (Cheliotis & Xenakis, 2016).

A kommunikációs stratégia alapja tehát a szembenálló csoportok megteremtése (Abts & Rummens, 2007). Ez azért is hatékony, mert hagyományos közösségi élet hanyatlása miatt felbomlottak a régen biztonságérzetet nyújtó csoportok. A közösségélmény képzetének megteremtésével a politikusok menedéket nyújtanak az „árva gyermekeiknek”, a valahova tartozás lehetősége biztos pontot jelenthet az elidegenedett modern világban (Gönczöl, 2013). Mindemelllett Gönczöl (2013) kifejti, hogy az elidegenedés hatására az ember a társadalmi egyenlőtlenségeket nem kollektív, hanem egyéni traumaként kénytelen megélni. Az ennek a helyzetnek kiszolgáltatott egyének kompenzálásképp hajlamosak úgy vélni, ők a tisztességesen dolgozó, erkölcsi fölényben lévő állampolgárok. Az őket veszélyeztető, élösködőnek nyilvánított kirekesztettekben fedezik fel az ellenséget, akik zavarják és akadályozzák őket a hétköznapi életükben. Ezért célozza meg és nyújt kollektív reményt az alsóbb osztálybelieknek a büntető populizmus. Marginalizált pozíciójuk révén társadalmilag közel helyezkednek el a deviánsnak

titulált, büntethető csoportokhoz. Mivel az elismerés fenyegető határain foglalnak helyet és nem rendelkeznek a védekezés megfelelő eszközeivel, meglepően szívesen fogadják a kemény büntetőpolitikai programokat (Boda et al., 2014; Obradović et al., 2020).

3. Kutatási kérdés

A dolgozat célja, hogy a punitivitás szintjének egyéni eltéréseinek magyarázó változóit tanulmányozza szociálpszichológiai szempontból. A dolgozatban tesztelt modell alapjaiban Johnson (2001) elméletére épül, melyeket szociálpszichológiai jelenségekkel támasztok alá, illetve bővítek ki. Ez az elméleti keretrendszer az anyagi szorongást és az előítéletességet teszi a punitivitás legfőbb prediktoraivá. Johnson ennek kapcsán kifejti, hogy korábbi, jórészt szociológiai kutatások az utóbbiak mellett a bűnözés szintjét tekintették még releváns magyarázó változónak, ám korábbi empirikus eredmények alapján elvetette ezt az feltételezést, és szerinte a bűnözéstől való félelem és az áldozatiság nem járul hozzá az egyén magas szintű punitivitásához¹. Érdeemes megjegyezni, hogy Johnson elméletét az egyesült államokbeli helyzetre vonatkozóan dolgozta ki, kifejezetten a fehér népeesség afroamerikaiakkal szembeni konfliktusaira és előítéleteire fókuszálva. Így a dolgozat azt is teszteli, hogy az elmélet alkalmazható-e ebből a kulturális kontextusból kiemelve, más kisebbségekkel szembeni előítéletességet vizsgálva.

Így a dolgozat két fő bemeneti változóval foglalkozik, (1) az anyagi bizonytalansággal, valamint (2) az előítéletességgel. A fejezet további részében a punitivitás e két jelenséggel való kapcsolatát fogom vizsgálni, és az összefüggéseket szociálpszichológiai elméletekkel kísérlem meg alátámasztani.

3.1. Anyagi bizonytalanság

Az egyik legismertebb magyarázó elmélet szerint punitív hajlam az ontológiai bizonytalanság (ontological insecurity) hatásának köszönhető (Giddens, 1990). Az ontológiai bizonytalanság abból fakad, hogy az egykor stabil modern berendezkedés (közösség, család, gazdasági rendszer) a modernizációs folyamat során fokozatosan instabillá vált. Ez a folyamat olyan társadalmi változások széles spektrumát foglalja magában, mint a közösségi élet hanyatlása, a munkaerőpiac destabilizációja, illetve a globalizáció, valamint fogyasztói társadalom térnyerése (Mukai és mtsai., 2021).

¹ Id. bővebben: Johnson, Devon (2001): Punitive Attitudes on Crime: Economic Insecurity, Racial Prejudice, or Both?. *Sociological Focus*, 34(1). 33-54. o.

A világháborúk utáni időszakot dinamikusan növekvő jóllét jellemezte a nyugati világban, ám ez megváltozott az 1970-es években. A reálbérek a hetvenes évek óta egészen napjainkig stagnálnak, és az újabb generációk jellemzően nem érik el a családjuk addigi életszínvonalát (O'Connor, 2018; Schmitt és mtsai., 2018). Ez a válsághelyzet az utóbbi évtizedekben nemcsak az alsóbb osztályokat, hanem a középosztályt is sújtja. Az ebből fakadó anyagi bizonytalanság és a státuszvesztés fenyegetése a társadalom egyre nagyobb részét érinti, Johnson (2001) szerint jellemzően a fehér, munkásosztálybeli férfiakat.

A válsághelyzet hatására az érintett csoportok a szocio-ökonómiai státuszuk romlását érzékelhetik, valamint azt, hogy kezdenek leszakadni a többi társadalmi csoporttól. Erre a jelenségre vonatkozik a relatív depriváció elmélete, melyről akkor beszélhetünk, mikor egy csoport úgy érzi, megfosztják valamilyen értékes társadalmi erőforrástól (például pénz, jogok, politikai képviseltség). Majeed (1979) szerint ezt a csoport egy igazságtalan, helyreállítandó állapotnak éli meg, és meg kell határozni egy felelőst, aki ellen felléphetnek a saját érdekeiket képviselve. Ha az elégedetlenkedő nem tudja pontosan meghatározni az értékfosztottságáért felelős személyt vagy csoportot, akkor könnyen fogékonnyá válik azokra az ideológiákra, melyek az erőszakot a megfosztottság megszüntetésének eszközeként igazolják. Ha a frusztrált egyén nem tudja el-lenségességét a frusztráció tényleges forrására irányítani (vagy azért, mert nem azonosítható egyértelműen, vagy túl erős ahhoz, hogy megtámadhassa), akkor valószínű, hogy egy bűnbaknak kinevezett csoportot céloz meg, akit megtorlástól való félelem nélkül lehet megtámadni. Egy bűnbak biztosítása a politikai vezetők bevett gyakorlata, akik a társadalmi konfliktusokat saját politikai céljaik eléréséhez kívánják felhasználni.

Ez hatásosan működhet, hiszen válsághelyzetből fakadó bizonytalanságot érzékeli az egyén, viszont a mögöttes háttér folyamatokat kevésbé látja át (Kővágó, 2020). Emiatt kézzelfoghatóbb és leegyszerűsített magyarázatokat és megoldásokat keres a szorongást előidéző helyzetekre, ahelyett, hogy a bizonytalanság valódi forrásán – azaz gazdasági, politikai, illetve társadalmi struktúrákon – dolgozna (Bauman, 2004). Ehhez szorosan kapcsolódik a kontrollhely elmélete, amely az egyén életének történései (például a munkahely elvesztése), illetve körülményei (például a szegénységének) okairól alkotott meggyőződések összességére utal. Azok az emberek, akik úgy gondolják, hogy személyesen felelősek azért, ami az életükben történik, és így képesek arra, hogy befolyásolják életüket és a tágabb értelemben vett társadalmat, amelyben élnek, kevésbé érzik fenyegetve magukat fenyegetve a változó társadalmi közeg által (Messing és Ságvári, 2022). Ebből következik, hogy az egyén társadalmi és anyagi helyzete instabilitásából fakadó bizonytalanság- és kiszámíthatatlanság-érzete gyakran fordul át egy másik csoport általi fenyegetettség érzésébe.

Az anyagi bizonytalanság és a punitivitás közti összefüggésre számos korábbi kutatás rámutatott (Costelloe és mtsai., 2009; Garland, 2001; Melossi, 1993). Garland (2001) ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a közép- és munkásosztályok gazdasági és társadalmi helyzetében bekövetkezett változások a „rendbontónak és veszélyesnek tartott alsóbb osztályokkal (*underclass*)” (147. o.) szembeni erősebb fellépés igényéhez vezettek. Ennek az az oka, hogy a bűnözők megbüntetése kompenzációs elégtételt nyújthat azok számára, akiknek nehézséget okoz, hogy hivatásuk általi sikereik által érvényesüljenek (Sharma és Alter, 2012). Emellett a bizonytalan rétegek az erőszakos fellépés által erősítik az erkölcsi és társadalmi határvonalat saját maguk és azok között, akiket „érdemtelen szegényeknek” tekintenek (Gans, 1995, idézi Costelloe és mtsai., 2009).

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a gazdasági bizonytalanság olyan légkört teremt, mely alkalmat teremt arra, hogy a gazdasági kiszolgáltatottság és a kontroll hiánya büntető attitűdökké alakuljanak át (Chancer és Donovan 1994, idézi Johnson, 2001), valamint, hogy a bizonytalan rétegek szorongásaik kompenzálásaképpen a deviánsokat tegyék bűnbakká, vagy akár büntetőjogi szankciókkal zárják ki őket (Mukai és mtsai., 2021). A bűnbakképzés mechanikájára a későbbiekben bővebben kitérek.

3.2. Előítéleteesség

3.2.1. A csoportközi fenyegetettség

Az előítéletelességet magyarázó alapelméletek egyikét a Henri Tajfel (1971) által kidolgozott társas identitás elmélete adja, és a punitivás előítéletelességgel való kapcsolatában is jelentőséggel bír. E szerint a társas identitás az énfogalom azon aspektusa, amely abból a tudásunkból és érzelmeinkből származik, hogy milyen csoportok tagjai vagyunk. Tehát egy pozitívnak értékelt csoportban betöltött szerepünk a pozitív önképünk egyik legfőbb forrása, ily módon a társas identitás az „én”-t „mi”-vé alakítja. A társas identitás elmélete azt is állítja, hogy a saját csoport felértékelése a csoportok között összehasonlításból fakad, és az egyik mozgatórugója az a motiváció, hogy az emberek csoporttagságaik révén növeljék az önértékelésüket. Így ezt a dinamikát tekinthetjük a csoportok közti versengés egyik megalapozó jelenségének. Ekkor lép a képbe az előítélet mint legitimációs eszköz - a saját csoport pozitív önképét a másik csoporttal szemben tanúsított negatív előítéletelességen keresztül építi ki, illetve tartja fenn (Tajfel, 1981).

Ehhez gondolatmenethez kapcsolódik Stephan és Stephan (2000) csoportközi fenyegettség elmélete, mely arra a központi gondolatra épül, hogy egy másik csoporttal szembeni előítéletelességet a csoportközi szorongás és az észlelt fenyegetettség együttesen határozzák meg. Az

elmélet szerint a fenyegetettségnek két formája létezik, a realisztikus és szimbolikus fenyegetettség. A realisztikus fenyegetésekhez sorolhatók a saját csoport létezését, politikai és gazdasági hatalmát, valamint fizikai vagy anyagi jóllétét fenyegető tényezők. A szerzőpáros szerint a szimbolikus fenyegetések relevánsabbak az előítéletesség szempontjából. Ezek elsősorban az erkölcsi normarendszerben, hiedelmekben és értékekben való csoportközi különbségekre utalnak. A saját csoport feltételezi a saját értékrendje morális helyességét, a másik csoport világnézeti különbségei pedig fenyegetik azt, ez pedig legtöbbször elegendő ahhoz, hogy ellenszenvet érezzenek a másik csoporttal szemben (Baker és mtsai., 2018). Haddock és mtsai. (1993) szerint minél inkább blokkolja a saját csoport értékeit és szokásait egy külső csoport, annál negatívabb lesz irányukba a saját csoport attitűdje.

Az elmélet szerint a fenyegetettség észlelése független attól, hogy kisebbségi vagy többségi csoportról van szó, és attól, hogy valós-e fenyegetettség. Tehát az előítélet egy szubjektív állapot által kiváltott reakció (Stephan és Stephan, 2000, idézi Serdült, 2020). Ezt alátámasztja az a kísérlet, mely során a fehér népesség a latin-amerikaiakat fenyegetőbbnek ítélte meg az olyan területeken, ahol népességük kisebb és kevésbé elterjedt (Eitle és Taylor, 2008). Ebből arra következtethetünk, hogy a másik csoportról élő (negatív) kép pontosabb előrejelzője a fenyegetettség érzetének, mint a csoporttal kapcsolatos valós, negatív tapasztalatok. Ez a punitív attitűdök szempontjából is releváns, mivel a másik csoporttal szemben érzett észlelt fenyegetettség erősebb kapcsolatot mutat a punitív intézkedés támogatásával, mint az, hogy az adott csoport a helyi lakosság mekkora hányadát teszi ki (Pickett és mtsai., 2014). Emellett az előbbi kapcsolat fontos eleme, hogy a saját csoport tagjai a külső csoportot sztereotipikusan bűnözésre hajlamosabbnak tartják-e, mivel az ilyen nézetek a büntető attitűdök erős előrejelzőjének bizonyulnak (Chiricos és mtsai., 2004; Pickett és mtsai., 2014; Welch és mtsai., 2011).

Összefoglalva a csoportközi fenyegetettség elmélete részben magyarázza az előítéletesség és a büntetési hajlam közötti összefüggést. Az egyén a saját csoport felértékelésével tartja fenn pozitív önképét, ez motiválja a csoportközi versengést, a másik csoporttal szembeni negatív érzéseiket pedig előítéleteik által legitimálják. Az előítéletesség mértékét az észlelt fenyegetettség határozza meg, mely során a saját csoport versenytársként érzékeli a másik csoportot, amely vagy értékrendjét és szokásait, vagy pedig a szűkös erőforrásokhoz és javakhoz való hozzáférést fenyegeti. A fenyegetést pedig a másik csoport büntetésével vagy büntetőjogi szankció útján történő kizárásával kívánják elhárítani (Hirtenlehner és mtsai., 2016, idézi Mukai és mtsai., 2021).

3.2.2. *A bűnbakképzés*

Válsághelyzetekben elősegíti a túlélést az, hogy az emberek úgy érzik, kézben tartják a jövőjüket. Ehhez azonosítani kell a probléma forrását, hogy azt a jövőben kontrollálni lehessen. A válsághelyzet miértjének tanulmányozásakor azonban hajlamosak az okokat egy rajtuk kívül eső tényezőnek betudni (Allport, 1948). A felelősség ily módon történő áttolása nyugtató hatással bír az egyénre, a krízisből fakadó feszültséget pedig projekció által levezetheti egy felelősként megjelölt személyen vagy csoporton (Glick, 2005).

Az alábbi folyamat csoportszintű megjelenésével a bűnbakképzés elmélete foglalkozik. Ez az elmélet arra a jelenségre utal, mikor a csoport az őt ért frusztrációért egy másik csoportot tesz felelőssé. Zawadzki (1948) klasszikus bűnbakképzés elmélete szerint a folyamat a csoport agresszív viselkedésre való hajlamával indul, melyet az őt érő frusztráció vált ki. Ez a kutatási kérdés kontextusában jelölheti a túlzó, szigorú büntetésre való igényt. A csoport agressziója egy nála kiszolgáltatottabb, gyakran kisebbségi, társadalmilag elszigetelt csoportra helyeződik át. Ez szintén egybevág a punitív büntetőpolitikára építő büntető populista elvekkel, hiszen pont a deviáns csoportok kiemelésével és módszeres támadásával dolgozik. Ezek a társadalom periferiáján elhelyezkedő csoportok eleve kevés erőforrással rendelkeznek, így könnyen támadhatóvá válnak. A bűnbakképzés harmadik, klasszikus eleme az áttolt agressziót és ellenségeséget a már létező előítéletekkel és sztereotípiákkal való legitimizálása.

Csoportszintű bűnbakképzésről általában társadalmi szintű válsághelyzetekben beszélhetünk. Kővágó (2020) kifejti, hogy a válságállapotok jellemzően valamilyen erőforrás hiánya miatt állnak elő. Ez a kontrollvesztettség érzetét váltja ki az emberekből, ami a bűnbakképzés táptalaja. Az efféle hiányállapotok legtöbbször a társadalmon túlmutató, globális folyamatok eredményei, melyekkel már foglalkoztam a 3.1. fejezetben. Mivel a személyek kognitív kapacitása véges, így ezekre a háttér folyamatokra egyszerű, de elfogadható magyarázatot keresnek, melyek könnyen érthető, de logikus keretrendszerként szolgálnak. Ennek eredményeképp sokszor olyan következtetésekre jutnak, melyek egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben magyarázzák a kialakult helyzet okait. Például olyan csoportokat vádolnak meg, melyeknek kissé, vagy egyáltalán nincs közük az észlelt probléma okaihoz.

A bűnbaknak kikiáltott csoporttal szembeni ellenséges fellépés válaszául elé állítja a saját csoportot. A minél erőteljesebb fellépés egyre nagyobb mértékű morális elköteleződést igényel, így a fenntartása érdekében az egyén célja legitimálni az agressziót. Az ebből fakadó belső feszültség enyhítésére szolgálhat például a külső csoport dehumanizálása (Gilmore és

Somerville, 1994), vagy az olyan attribúciós torzítások, melyek tovább erősítik a külső csoporttal kapcsolatos előítéleteket, emellett pedig én- és csoportvédő funkciót is elláthatnak (Tam és mtsai., 2008).

3.2.3. Az attribúció mint hídfogalom

Amikor ítéletet hozunk egy általunk morálisan elítélt cselekmény súlyosságáról, számos tényezőt figyelembe veszünk, mint például a cselekvő szándékát, viselkedését, vagy a tettei következményét (Guglielmo, 2015). Oksági attribúciót alkotunk – azaz az esemény vagy a viselkedés okára vonatkozó ítéleteket hozunk –, miközben megpróbáljuk megfejtetni, hogy milyen a másik személy valójában (Heider, 1958). Amikor a másikat próbáljuk megérteni a viselkedése alapján, mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy tetteiket bizonyos szituációs tényezők formálják. Mégis hajlamosak vagyunk azt feltételezni, hogy viselkedésük azt tükrözi, milyen emberek ők – vagyis leértékeljük a szituációs tényezőket és felértékeljük a tetteik mögött feltételezett személyiségvonásokat. Ezt a jelenséget alapvető attribúciós hibának nevezik a szociálpszichológiában (Heider, 1958), és mind a punitivitás, mind az előítéletességben fontos szerepet játszik. Az attribúciós torzítások útján megőrizhetjük a világról eddig kialakított képünket, amikor olyan dolgokkal találkozunk, amik egyébként nem illenének bele ebbe a képbe. A torzítás segít beilleszteni ezeket az „anomáliákat”, ezzel megőrizve a világgépünk konzisztenciáját (Lerner, 1980). Így tudja legitimizálni az olyan viselkedést, ami egyébként belső feszültséget okozna – mint például a másik csoporttal szembeni diszkriminációt vagy agresszív fellépést (Tam és mtsai., 2008).

Az alapvető attribúciós hiba logikája szerint ha valaki erkölcstelen dolgot tesz, akkor a cselekvő maga is erkölcstelen. Az általunk erkölcstelennek vélt viselkedés viszont gyakran egybeesik azokkal a dolgokkal, amelyek társadalmunk által is kriminalizálva vannak – mint a lopás, vagy a kábítószerhasználat. Ilyen esetekben még inkább hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni azokat közrejátszó körülményeket, amik egy személyt bizonyos viselkedésre ösztönözhet, kifejezetten az olyan rendszerszintű tényezőket, mint a diszkrimináció vagy szegénység, helyette pedig az egyénre koncentrálunk (Grasmick és McGill, 2006).

Az attribúciós hiba elkövetése mindemellett egy csoportot védő torzításként is értelmezhető, amit érdemes figyelembe venni mind az előítéletesség, mind a punitivitás kapcsán. Amikor egy másik csoport tagjával kapcsolatban hozunk ítéletet, hajlamosak vagyunk negatív cselekedeteinek okát a külső csoport tagjainak „rossz” személyiségében való megtalálására (Hewstone és Ward, 1985). Ez azt a célt szolgálja, hogy fenntartsa és megvédje a saját pozitív és a külső csoportra vonatkozó negatív sztereotípiákat, végső soron erősítve pozitív társas identitásukat

(Tajfel, 1981). Ez az attribúciós folyamat önbeteljesítő jóslatba fordulhat: az előítéletek bizonyos típusú attribúciókat eredményeznek, amik tovább erősítik az eleve létező előítéleteket. Ez a folyamat vezethet az olyan sztereotípiák kialakulásához, minthogy „*a cigányok azért bűnöznek mert a vérükben van*” (Index, 2009). Az erre vonatkozó elméletet, a végső attribúciós hibát korábban az előítéletek létrejöttére és fenntartására vonatkozó attribúciós elméletként azonosították (Tam és mtsai., 2008).

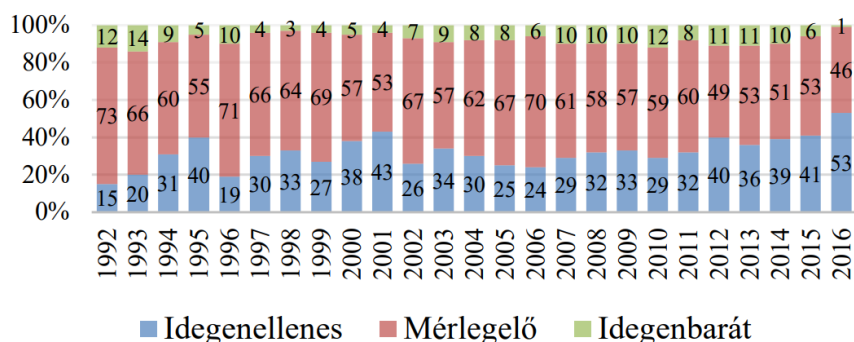
Mindennek fényében nem meglepő, hogy korábbi kutatások negatív kapcsolatot találtak az alapvető attribúciós hiba és az előítéletesség között. Ennek további magyarázata lehet az egyéni szintű eltérés az attribúciós komplexitásban. Fletcher (1986) szerint azok egyének, akikre magas fokú attribúciós komplexitás jellemző, motiváltabbak a másik személy viselkedésének megmagyarázására, leegyszerűsített magyarázatok helyett az összetettebb, komplexebb megoldásokat preferálják. Devine (1989) az attribúciós komplexitást vizsgálva azt találta, hogy a „komplex” egyénnel szemben az attribúciósan „egyszerű” személyek hajlamosak a környezeti okok alábecsülésére és a belső okok túlbecsülésére. Tehát kevésbé jellemző rájuk az alapvető attribúciós hiba elkövetése. Pope és Meyer (1999) megerősítette ezt az eredményt, amikor esküdtszéki döntéseket vizsgáltak. Azt találták, hogy azok a személyek, akikre attribúciós komplexitás jellemző, kevésbé hagyatkoztak a belső attribútumra, ennek megfelelően pedig kevésbé találták bűnösnek a vádlottat. Cullen és mtsai. (1985) vizsgálata szerint a „komplex” személyek a büntett okait elsősorban külső tényezőknek tudták be, kevésbé támogatták a halál-, illetve börtönbüntetést, és sokkal inkább a rehabilitációt szorgalmazták.

Ezek alapján arra következtethetünk, hogy az attribúciós komplexitás segíthet átlátni a környezeti – például társadalmi - tényezők befolyásoló erejét, ezáltal komplexebben értelmezni az elkövető felelősségének kérdéskörét egy-egy negatív viselkedés (adott esetben bűncselekmény) kapcsán. A viselkedést meghatározó körülmények ily módon történő átlátása nemcsak a punitivitás szintjének meghatározó tényezője, hanem az előítéletesség mérséklésében is nagy jelentőséggel bír. Például annak megértése, hogy a cigányság és a bűnözés kapcsolatát nem a származásuk, sokkal inkább a társadalmi helyzetük határozza meg, csökkentheti a kisebbséggel szembeni negatív sztereotípiákat. Az attribúciós komplexitás tehát egy fontos kulcsfogalmat képez a punitivitás és a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség kapcsolatának vizsgálatában.

3.2.4. Miért társadalmilag elfogadott az előítéletesség Magyarországon?

Mielőtt áttérnénk a punitivitás egyéni különbségeit magyarázó regressziós elemzés bemutatására, érdemes kitekintést tenni az előítéletesség sajátos helyzetére Magyarországon. Friss felmérések adatai azt mutatják, hogy a magyarok külső csoportokkal szembeni előítéletessége Európa más részeihez képest magasnak számít (Kende et al., 2018). Ennek magyarázatát Kende és Krekó (2020) Közép-Európa azon történelmi sajátosságával kezdi, miszerint a régió nemzeteit gyakran fenyegette a szuverenitásuk részleges, illetve teljes elvesztése. Az ebből fakadó fenyegetettség-érzet mélyen beleivódott ezen országok kultúráiba, köztük a magyarokéba, és erősen kapcsolódik a normasértő vagy kulturálisan eltérő külső csoportoktól való félelemhez. Ezekben a társadalmakban a demokráciaellenes politikai irányzatok különösen hatékonyan mélyíthetik a társadalmi, gazdasági és politikai megosztottságot, valamint táplálhatják az előítéleteket és a csoportközi feszültségeket történelmi kisebbségekkel (cigányság), és a közelmúltban megjelent kisebbségekkel (bevándorlók) szemben.

A cigányság egy „rég, jól bejáratott” előítéletcélpontra a többségi társadalomban, többévszázados múltra tekint vissza (Kövágó, 2020), és helyzetük jelenleg is a sürgető társadalmi problémák közé sorolható Magyarországon. A cigányellenes attitűdök fő forrása az attól való félelem, hogy a kisebbségeknek juttatott szociális ellátás fenyegeti a jóléti rendszert. A hátrányos helyzethez kapcsolódó tényeket (munkanélküliség, sok gyermek), valamint az ehhez társuló előítéleteket, mint a munkakerülést, motivációhiányt vagy bűnözési hajlamot a többségi társadalom hajlamos a cigányok etnikai és kulturális jellemzőiként azonosítani (Binder, 2009). Ez a gondolatmenet megjelent a bevándorlással kapcsolatban is, így a félelem idegenellenesség formájában is megtestesült (Enyedi et al., 2004).

1. ábra: Az idegenbarát, a mérlegelő és az idegenellenes válaszadók aránya Magyarországon 1992 és 2016 között (%).

Forrás: Sik, Simonovits & Szeidl (2016)

A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöket mérő legfrissebb TÁRKI kutatás szerint 2016-ban a „csúcsára járt” a nyílt idegenellenesség és minden második magyar idegenellenesnek számított (3. ábra). Ez Sik és mtsai. (2016) szerint ez a kormány erőszakosnak mondható bevándorlás-ellenes, bünbakképző kampánya és a 2015-ös európai menekültválság hatásainak köszönhető. A bevándorlókkal kapcsolatos előítéletek elsődleges tárgya a félelemmel átitatott jóléti szovinizmus (Sik et al., 2016). Érdemes figyelembe venni, hogy a hazánk területére érkező menekültekkel nem volt közös történelmi tapasztalatunk, emellett többségük csak átutazóban tartózkodott az ország területén, így a lakosság csak érintőlegesen szerezhette volna tapasztalatokat velük kapcsolatban (Barna, 2019). A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdők vizsgálata azért kifejezetten releváns az előítéletek kapcsán, mert annak ellenére, hogy kis mértékű csoportközi érintkezésről beszélünk, drasztikusan nőtt az idegenellenesség mértéke 2016-ra. Így a velük kapcsolatos negatív attitűdők még biztosabban köthetők a rendszerszintű előítéletekhez, mivel kevésbé kapcsolhatók valós, negatív tapasztalatokhoz. Ezt a sajátosságát szemléltetve Kende és Krekó (2020) „plátói xenofóbiának” nevezi a magyar helyzetet (3.o.).

Friss felmérések adatai azt mutatják, hogy a magyarok külső csoportokkal szembeni előítéletessége Európa más részeihez képest magasnak számít (Kende et al., 2018). Ám Kende és Krekó (2020) szerint az előítéletesség szintje nem egyszerűen egyéni hozzáállás kérdése, hanem az előítéletesség lehet a saját csoport identitásának kifejeződése is, abban az esetben, ha az társadalmilag elfogadott viselkedési forma. Ez azt jelenti, hogy bizonyos csoportokkal szembeni durva bánásmód tekinthető racionális válasznak az észlelt normasértésre. Ezt vonatkoztathatjuk például a cigánysággal szembeni előítéletesség tekintetében, ahol az „észszerű cigányellenesség” az előítéletesség egy tolerált formája (Kende & Krekó, 2020), vagy akár a normasértő bűnözők kemény büntetésére (punitivitás) is. Egy 2017-es kutatás alapján az előítéletesség Magyarországon és Szlovákiában normatív és elfogadott, ezáltal az emberek nem is próbálják mérsékelni negatív attitűdjeiket a társadalom felől érkező külső nyomás hiányában (Kende et al., 2017).

4. Hipotézisek

Az előző fejezetben számos olyan releváns szociológiai és szociálpszichológiai elmélet került bemutatásra, melyek alátámasztják a függő változó (punitivitás) és a független változók (anyagi bizonytalanság) között húzódó párhuzamokat és összefüggéseket. Ezek alapján két feltételezéssel él a dolgozat, melyek elsősorban Johnson (2001) punitivitás modelljére alapulnak. Ezek a következők:

H1: A punitív attitűdök pozitív kapcsolatban állnak az egyén anyagi bizonytalanságával.

H2: A punitivitás pozitív kapcsolatot mutat az előítéletességgel.

5. Módszer

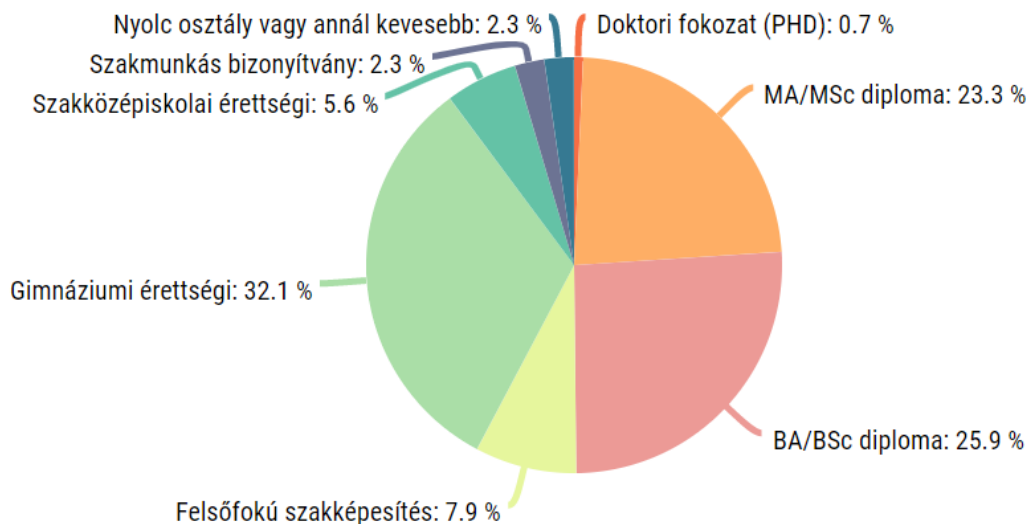
5.1. Eljárás

A vizsgálatban részt vevő személyek egy több mérőeszközt tartalmazó kérdőívet töltöttek ki, melynek elemeit a 4.3. fejezetben mutatom be, a teljes kérdőív pedig az 1. mellékletben található. A kérdőív tartalmazott olyan mérőeszközöket, amik végül nem kerültek felhasználásra a kutatásban.

A mintavétel nem valószínűségi, hólabda módszerrel történt. A kérdőívet a Google Űrlapok internetes felületen töltötték ki, melynek első oldala tartalmazta a kutatásra vonatkozó etikai alapelveket (anonimitás megőrzése, adatkezelésre vonatkozó tudnivalók). A résztvevő kitöltés előtt beleegyezett az adatai felhasználásába, és elismerte, hogy elmúlt 18 éves. Az adatfeldolgozást és elemzést a STATA statisztikai program (StataCorp, 2013) segítségével végeztem. Az adatok leíró statisztikáinak lekérése és a mintát illető szükséges módosításokat követően többszörös lineáris regresszióanalízist alkalmaztam hipotéziseink tesztelésére.

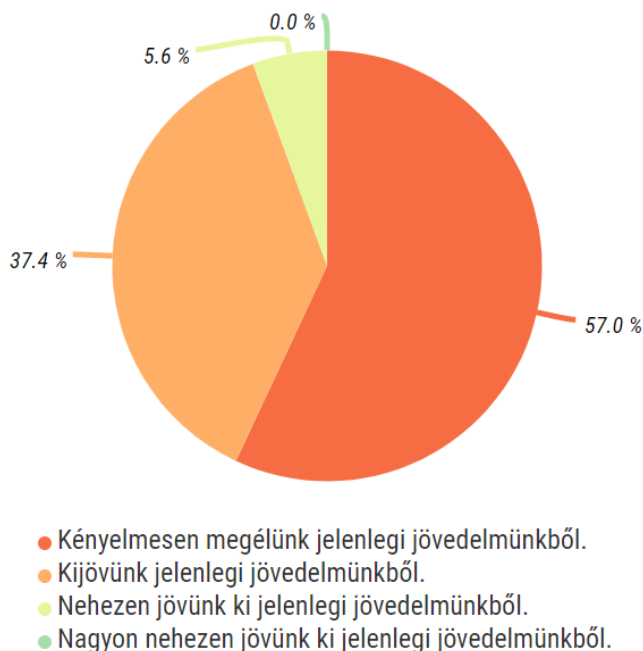
5.2. Vizsgálati személyek

A kutatásban 305 fő vett részt, akik között 195 (63,9%) nő, 110 (36,1%) férfi volt. A résztvevők átlagéletkora 33 év, a legfiatalabb kitöltő 18, míg a legidősebb 79 éves volt. A vizsgált személyek közül 101 fő (33,1%) fővárosban, 108 (35,4%) megyei jogú városban, 96-an (31,5%) pedig városban, vagy községben élnek.

2. ábra: A minta eloszlása végzettség szerint. Forrás: saját szerkesztés.

Végzettséget tekintve (1. ábra) a minta közel felét tették ki a felsőoktatási végzettséggel rendelkezők, 151 fővel (49,9%). 24 személy (7,9%) rendelkezik felsőfokú szakképesítéssel, 115 (37,7%) gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettségivel. Csupán 7-7 fő rendelkezik szakmunkás bizonyítvánnyal (2,3%), illetve általános iskolaival, vagy annál kevesebbel (2,3%).

3. ábra: A minta eloszlása szubjektív anyagi helyzet szerint. Forrás: saját szerkesztés.

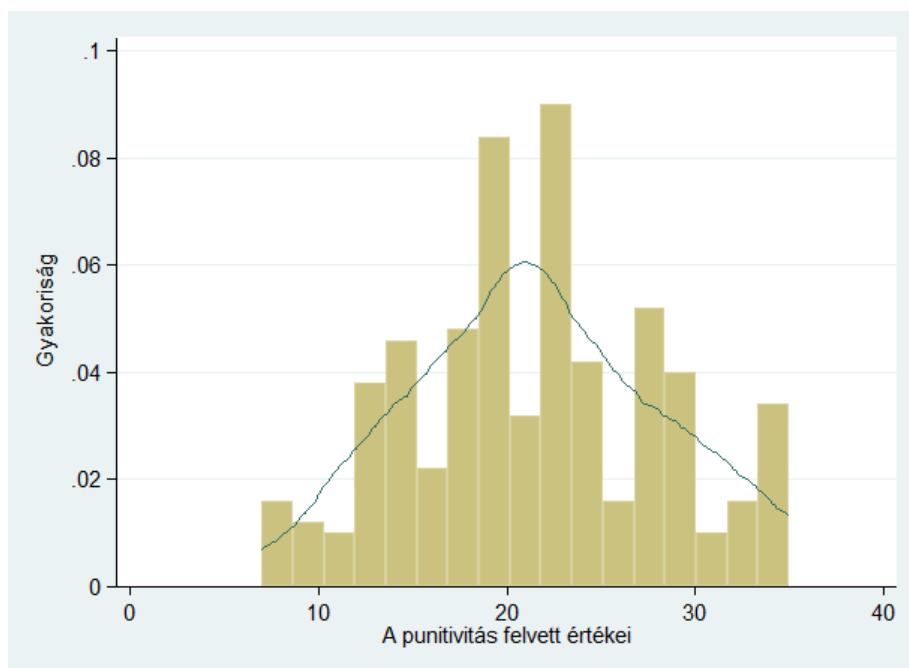
A szubjektív anyagi helyzetet illetően a válaszadók több, mint fele (174 fő, 57%) azt állította, hogy kényelmesen megél, 114 fő (37,4%) pedig „kijön” jelenlegi jövedelméből (2. ábra). A kitöltők közül 17 fő (5,6%) „nehezen jön ki” keresetéből, és senki sem nyilatkozott úgy, hogy

nagyon nehezen boldogul anyagi szempontból. A limitációkban kitérek rá, ám itt is érdemes megjegyezni, hogy a szubjektív anyagi helyzet legalacsonyabb csoportjába tartozó minta teljes hiánya erőteljesen torzíthatja a kutatás eredményeit, mivel a szubjektív anyagi helyzettel kapcsolatos hipotézis elsősorban az alacsonyabb szubjektív anyagi státusszal kapcsolatban fogalmaz meg feltevéseket.

6. A regressziós modell

6.1. Függő változó

A modell függő változóját a vizsgált személyek egyéni szintű punitivitása adja, melyet a Mackenzie és mtsai. (2012) által kidolgozott, 7 ítemes kérdőív saját, magyar fordításával mértem. A kérdőív eredeti nyelvű tételeit és azok fordítását a 2. számú melléklet tartalmazza. A kérdőív 5 iteme a börtönbüntetéssel szembeni alternatív büntetések elfogadására való hajlammal foglalkozott. Három arra a nézetre vonatkozott, hogy a bíróságok által kiszabott büntetéseknek tükrözniük kell a közvéleményt, öt pedig az enyhébb büntetésekkel kapcsolatos nézeteket mérte². A résztvevők egy 1-5-ig terjedő Likert skálán válaszoltak, melynek additív értéke adta a válaszadó punitivitás-értékét, amely 7-től 40 pontig vehetett fel értéket. A mintában a legalacsonyabb érték 8-at, a legmagasabb 35-öt vesz fel.

4. ábra: A punitivás értékeinek hisztogramja. Forrás: STATA, saját szerkesztés

² A kutatásban alkalmazott teljes kérdőívet ld. függelék 1. melléklete.

Az 1. ábrán látható punitivitas értékeit vizsgálva elmondható, hogy azok szimmetrikusak, illetve normál eloszlást követnek, melyet a Shapiro-Wilk teszt feltételeinek teljesülése ($W = 0,995$, $z = 0,165$, $p = 0,434$) is megerősít. A szerzők 0,83-as Cronbach alfa értéket közöltek a kérdőívről (Mackenzie és mtsai., 2012), az általam végzett reliabilitás teszt $\alpha = 0,883$ értéke alapján a jelen dolgozatban is megbízható mérőeszköznek minősül.

6.2. Független változók

A modellemben Johnson (2001) és a fenti szakirodalmak áttekintése alapján két független változót vizsgállok. Magyarázó változóként szerepel az anyagi bizonytalanság, illetve az előítéletesség, amin belül az idegen- illetve cigányellenes attitűdöket vizsgálom. A modellbe ezen kívül kontrollváltozóként került be a nem, kor, illetve végzettség.

6.2.1. Anyagi bizonytalanság

Az anyagi bizonytalanság mérőeszközeként a European Social Survey (2018) kérdőívének szubjektív anyagi helyzetre vonatkozó kérdését használtam fel. Arra a kérdésre, hogy „*az alábbiak közül melyik jellemzi legjobban háztartása anyagi helyzetét?*” a válaszadók egy négyfokú Likert-skálán válaszolhattak. A könnyebb értelmezhetőség kedvéért megfordítottam az értékeket, így a változó magasabb értéke minél magasabb anyagi bizonytalanságot jelöl. Ennek megfelelően a legmagasabb érték a „*Nagyon nehezen jövünk ki [...]*”, legalacsonyabb pedig a „*Kényelmesen megélünk jelenlegi jövedelmünkéből*”. A vizsgált személyek közül senki sem válaszolt a legalacsonyabb értékkel, így az anyagi bizonytalanság 1-3 értéket felvevő, alacsony mérési szintű, kategorikus változóként szerepel a modellben.

6.2.2. Előítéletesség

Johnson (2001) modelljének második független változója a rasszista előítéletesség volt, melyet elsősorban az afroamerikaiakkal szembeni előítéletesség kontextusában fogalmazott meg. Jelen modell a magyar társadalom által érzékelhető, vagy akár fenyegető kisebbségekkel kapcsolatos előítéleteket vizsgál, mégpedig a cigányság és a bevándorlókkal kapcsolatosakat. Az előítéletesség mérésére ennek megfelelően két eszközt alkalmaztam, egy a cigánysággal, egy pedig a bevándorlókkal szembeni előítéletekre vonatkozóan.

- *Cigányellenesség*: A cigányokkal szembeni előítéletesség mérőeszközeként korábbi kutatásokban alkalmazott, 14 tételes, cigányellenességet mérő kérdőívet alkalmaztam (Csepeli et al., 1998; Enyedi et al., 2004). Ez a kérdéssor egyaránt tartalmaz romákkal kapcsolatos pozitív, negatív, illetve semleges kijelentéseket. A

résztvevők egy 1-től (=egyáltalán nem értek egyet) 7-ig (=teljes mértékben egyet-értek) terjedő Likert-skálán jelölhették meg válaszaikat. Kővágó (2020) kutatásában faktoranalízist végzett a kijelentésekre adott válaszokon, melynek eredményeképp három faktort határozott meg, a deviancia, társadalmi deviancia, illetve emancipáció alskálákat. A szerző által eredetileg közölt, valamint saját Cronbach alfa-értékek összevetése alapján a dolgozatban elemzett adatok esetében is megbízható mérőeszköznek bizonyultak az alskálák (2. melléklet). Az elemzésbe a deviancia alskála került, mely 4 olyan tételt tartalmaz, melyek szerint a romák alapvető működésük okán történő elítélendők (pl. „*A bűnözési hajlam a cigányok vérében van*”) (Kővágó, 2020). A cigányellenesség változót az alskála additív értéke adja, mely egy magas mérési szintű, skála típusú, 7-től 28-ig terjedő változó. A nagy érték nagyobb mértékű cigányellenességet jelent.

- *Xenofóbia*: Az idegenekkel kapcsolatos előítéleteket, avagy idegenellenességet (xenofóbiát) egy négy tételes kérdéssorral mértem, melyet korábbi kutatásokban már alkalmaztak (Enyedi et al., 2004; Kővágó, 2020). Az itemekre egy 5 fokú Likert skálán válaszoltak a vizsgált személyek. A tételek a bevándorlás hatásaira és potenciális fenyegetéseire vonatkoznak (pl. „*A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés*”). A tételek forgatása után a válaszok pontszámából kapott 5-től 20-ig terjedő érték adja a modell xenofóbia változóját, amely egy magas mérési szintű, skála típusú változó, és a minél magasabb érték magasabb idegenellenességet jelöl.

6.2.3. Kontrollváltozók

A modellben mindemellett három kontrollváltozót alkalmazok, melyek demográfiai adatokat tartalmaznak, és feltehetőleg hatnak a függő változóra. Ez a nem, végzettség és lakhely település típusa. Általánosságban elmondható, hogy korábbi kutatások gyenge, illetve inkonzisztens kapcsolatot találtak a punitivitás mértékében különböző demográfiai csoportokat vizsgálva (Payne és mtsai., 2004). Emellett feltételezhető, hogy a talált különbségek sokkal inkább az egyén politikai beállítottságának és a bűnözéstől való félelmének tudható be, mint a demográfiai jellemzők prediktáló hatásának (Langworthy és Whitehead, 1986). Végezetül fontos megjegyezni, hogy a szocio-demográfiai tényezők viszonylag gyenge előrejelzői a büntető attitűdöknek, mivel a punitivitás varianciájának 15%-át, vagy annál kevesebbet magyarázták (ld. Spiranovic és mtsai., 2012).

- *Nem*: Az egyén neme és punitivitás mértéke közötti kapcsolatra utaló eredmények nem konzisztensek. Egyes tanulmányok nem találtak kapcsolatot (Langworthy és

Whitehead, 1986), mások szerint a férfiakra jellemzőbbek a punitív attitűdök (Applegate és mtsai., 2002), egyesek szerint pedig pont a nőkről mondható ez el (Rossi és mtsai., 1997; Sprott, 1999). Langworthy és Whitehead (1986) korábbi gondolatára rácsatlakozva a nők magasabb szintű punitivitásának hátterében az állhat, hogy általánosságban jobban tartanak a bűnözéstől, mint a férfiak, így ez motiválhatja őket a szigorú retorzió támogatására (Payne és mtsai., 2004). A nem alacsony mérési szintű, dummy változóként került be a modellbe, melynek 0-s értéke jelöli a nőket, 1-es a férfiakat.

- *Életkor*: Egyes empirikus eredmények alapján arra következtethetünk, hogy az életkor pozitív kapcsolatban áll a büntetői attitűdökkel, bár elképzelhető, hogy a kapcsolat nem lineáris, hanem egy U-alakú görbét ír le, és a legfiatalabb és legidősebb csoportok a legkevésbé punitívak (Payne és mtsai., 2004). Más kutatások szerint nincs összefüggés az egyén kora és punitivitas-szintje között (Kury és Ferdinand, 1999; Roberts és Indermaur, 2007). A kor magas mérési szintű változóként szerepel a modellben, amely 18-tól 79-ig terjed, átlaga 33.
- *Végzettség*: Több kutatás szerint minél magasabb szintű végzettséggel rendelkezik valaki, annál kevésbé jellemzők rá punitív attitűdök (King és Maruna, 2009; Mackenzie és mtsai., 2012; Payne és mtsai., 2004), tehát negatív kapcsolatot feltételezhetünk a két változó között. A végzettség alacsony szintű, ordinális változó, legalacsonyabb értéke az általános iskolai végzettség, legmagasabb pedig doktori fokozat.

7. Eredmények

Az általam felállított hipotézisek tesztelésére, tehát a független változók függő változóra gyakorolt hatásának vizsgálatára többszörös lineáris regressziót alkalmazok. A regresszió-analízis a változók hatásának szignifikanciáját, valamint hatásaik irányát és nagyságát mutatja meg. Az eljárás során arra is választ kapok, hogy regressziós modellem vajon szignifikánsan, illetve ha igen, milyen mértékben magyarázza az igazságos világba vetett hit varianciáját.

A regresszióval kapcsolatos nullhipotézis (H_0) szerint a modell nem magyarázza szignifikánsan a kimeneti változó varianciáját, így először megvizsgálom, hogy ezt a hipotézist elvetheitem-e.

A modell mutatói	
F-érték	18,09
p-érték	0,000
Korrigált R ²	0,2677

1. táblázat: A lineáris regresszió mutatói. Forrás: STATA, saját szerkesztés

A modellemlről elmondható, hogy szignifikánsan magyarázza a punitivitás változását (N =305, F = 18,09, p < .001), így a nullhipotézist elvetjük. Az R² = 0,2677, tehát a modell a kimeneti változó varianciájának 26,77%-át magyarázza.

7.1. A független változók hatása a függő változóra

Az általam felállított hipotézisek teszteléséhez megvizsgálok független változók hatásait a punitivításra vonatkozóan. Az ezzel kapcsolatos eredményeket a 2. táblázatban foglaltam össze.

Változók	B	Standard hiba	t érték	szignifikancia(p)
Anyagi bizonytalanság	1,204	0,567	2,12	0,034
Cigányellenesség	0,418	0,061	6,85	0,000
Xenofóbia	0,300	0,106	2,84	0,005
Nem	-0,948	0,711	-1,33	0,184
Kor	0,004	0,026	0,17	0,868
Végzettség	0,350	0,258	1,35	0,177

2. táblázat: Független változók a regressziós modellben. Forrás: STATA, saját szerkesztés

Anyagi bizonytalanság

Az első hipotézisem szerint az anyagi bizonytalanság helyzet pozitív összefüggésben áll a punitivitás szintjével. A modell alapján az anyagi bizonytalanság szignifikánsan különbözik 0-tól (p = 0,034), így szignifikáns hatással van a függő változóra. A hipotézisnek megfelelően a kapcsolat iránya pozitív, egységnyi fokozódás az anyagi bizonytalanság mentén 1,204-nyi növekedést a punitivítás mentén. Tehát minél alacsonyabbra értékeli anyagi helyzetét az egyén, annál inkább jellemzők rá punitív attitűdök.

Előítéleteesség

A második hipotézisemben azt feltételeztem, hogy az előítéleteesség pozitív kapcsolatban áll a punitivítás mértékével. Ezt két változóval mértem, mely a cigányellenesség, illetve xenofóbia (idegenellenesség) mértékét vizsgálta.

- *Cigányellenesség*: Ez a változó pozitív együttjárást mutat a punitivitással. A modell alapján egységnyi fokozódás a cigányellenesség mentén 0,418-nyi növekedést jelent a punitivitás mértékében.
- *Xenofóbia*: Az idegenellenesség szintén pozitív kapcsolatban áll a punitivitással. Egységnyi fokozódás a xenofóbia mentén 0,3-nyi növekedéssel jár a punitivításban.

A kapott eredmények megerősítik az előzetes feltételezésemet, miszerint minél előítéletesebb valaki bizonyos kisebbségi csoportokkal szemben, annál inkább jellemzők rá punitív attitűdök.

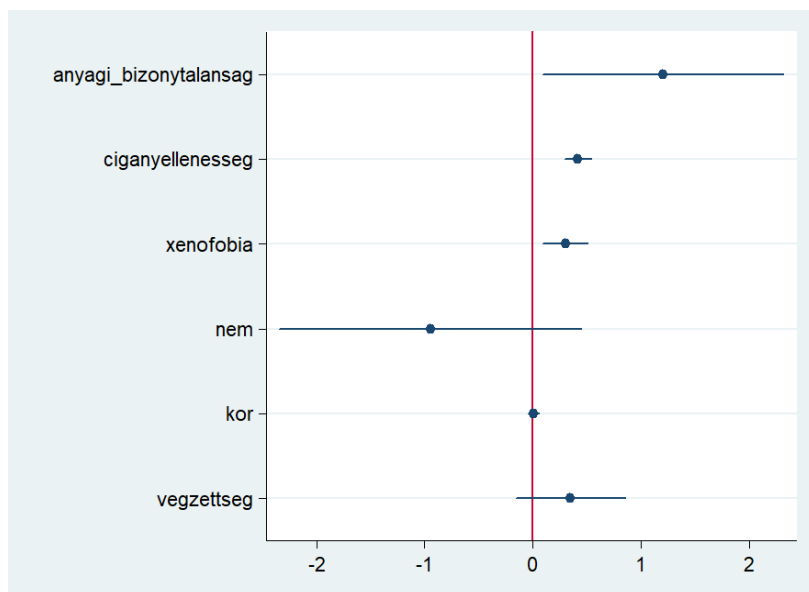
7.2. Standardizálás

Ahhoz, hogy össze tudjuk hasonlítani a prediktor változók kimeneti változóra gyakorolt hatásának erősségét, standardizáljuk a koefficienseket, mivel ezáltal válnak értelmezhetővé egymáshoz viszonyítva.

Változók	Standardizált Beta
Anyagi bizonytalanság	0,108
Cigányellenesség	0,404
Xenofóbia	0,170
Nem	-0,068
Kor	0,009
Végzettség	0,079

3. táblázat: A független változók standardizált béta értékei. Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 3. táblázatban szereplő adatokból látszik, a standardizált béta értékek alapján az cigányellenességnek van a legnagyobb hatása a punitivitás mértékére ($\beta = 0,404$), ezt követi a xenofóbia ($\beta = 0,17$). A legkisebb, de még szignifikáns hatása pedig az anyagi bizonytalanságnak van a függő változóra ($\beta = 0,108$).

5. ábra: A regresszió együttható diagramja. Forrás: STATA, saját szerkesztés

A hatásnagyságokat együttható diagramon is szemléltettem az 5. ábrán, ami a változók 95%-os konfidencia intervallumát is ábrázolja. Ez láthatóan a cigányellenesség és idegenellenesség esetében keskeny, míg az anyagi bizonytalanságnál meglehetősen nagy.

7.3. Regressziós diagnosztikák és a modell illeszkedése

A post-hoc tesztek eredményei jelzik, hogy az együttjárások és összefüggések vizsgálatakor a változók között jelen van-e valamilyen torzító hatás. A post-hoc tesztek elvégzése során azt vizsgálom, hogy a változók közti összefüggéseknél megfigyelhető-e valamilyen torzító hatás.

7.3.1. Multikollinearitás

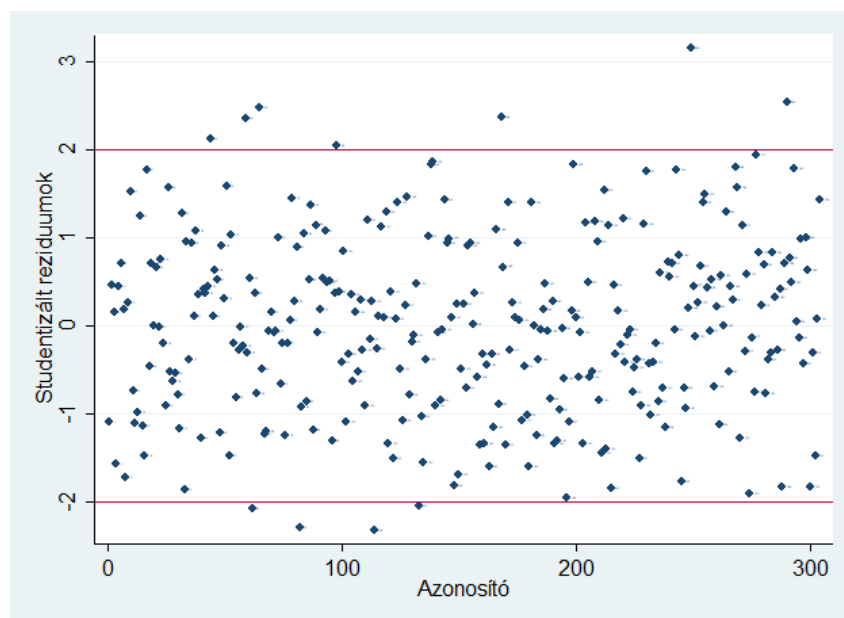
Ha a változók közötti kapcsolat túl erős, multikollinearitás problémája áll fenn, amelynek túl magas értéke torzíthatja eredményeket, ezáltal befolyásolhatja azok érvényességét. Ennek tesztelésére kiszámoltam a VIF (Variancia Infláló Faktor) mutató értékeit, amelyek a 4. táblázatban találhatóak. Abban az esetben, ha a mutató 2 alatti értéket mutat, elfogadhatónak tekintjük. Jelen esetben mind az egyes változókhoz tartozó, mind az átlagos VIF mutató értéke bőven 2 alatt van, így megállapítható, hogy a modellben nem áll fenn zavaró multikollinearitás.

Független változók	VIF
Anyagi bizonytalanság	1,05
Cigányellenesség	1,41
Xenofóbia	1,46
Nem	1,05
Kor	1,31
Végzettség	1,05

4. táblázat: Variancia infláló faktor (VIF) mutatószámok. Forrás: STATA, saját szerkesztés.

7.3.2. Kiugró értékek

A torzító hatások szűrésére alkalmazott második teszt, melyet elvégzek, a kiugró értékek vizsgálatát szolgálja.

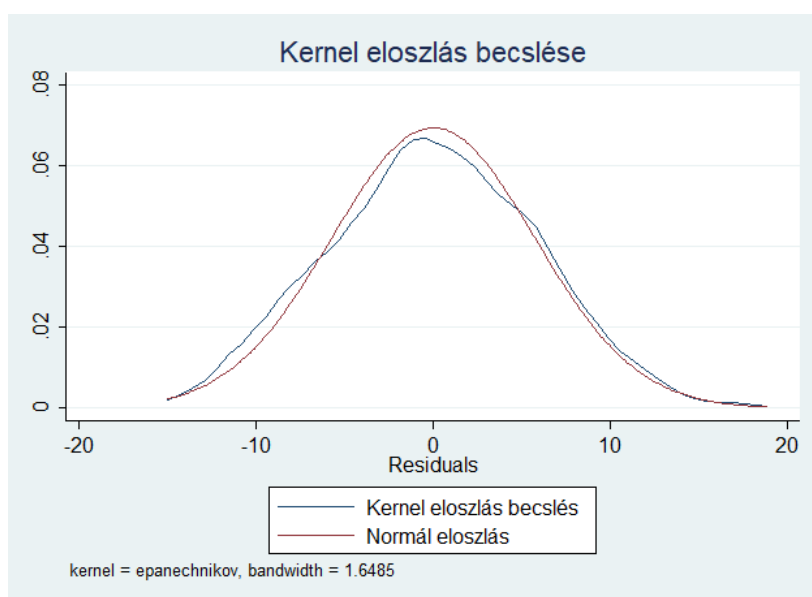

6. ábra: Kiugró értékek a studentizált reziduumok alapján. Forrás: STATA, saját szerkesztés.

A 2. ábra mutatja a modell kiugró értékeit. Abban az esetben beszélhetünk kiugró értékekről, amennyiben a studentizált reziduum értéke kívül esik a $[-2; 2]$ tartományon, így a teszt során az eredeti modellel összehasonlítom egy olyan modellel, ahol szelektáljuk a $[-2; 2]$ intervallumnál alacsonyabb és magasabb értékeket. A modellek összevetésekor azt tapasztaltam, hogy nem történt szignifikáns változás sem a koefficiensekben, sem a p-értékekben, ezért nincs szükség a modell korrekciójára, és nincs jelen kiugró értékek által okozott torzító hatás.

7.3.3. Hibatag eloszlása

A regressziós becslés során a hibatagokra vonatkozó kritérium egyik eleme, hogy a hibatagok eloszlása normális legyen, tehát a modellben szereplő becslési hibák véletlenszerűek legyenek, és ne befolyásolja őket semmilyen más tényező. Ennek a kritériumnak a tesztelésére többféle módszer is rendelkezésünkre áll, első körben a hibatagok kernel eloszlását ábrázoljuk egy normál eloszlású görbével összevetve. A hibatagok eloszlásának vizsgálatára Kernel-eloszlást, P-P plot és Q-Q plot módszert, illetve Shapiro-Wilk tesztet alkalmazok, amely azt a nullhipotézist teszteli, mely szerint a hibatag változója normál eloszlású. A Kernel-eloszlás (7. ábra), P-P plot és Q-Q plot alapján (3., 4. függelék ábra) normál eloszlást valószínűsíthetünk.

7. ábra: A hibatagok eloszlása és a normál eloszlás összehasonlítása. Forrás: STATA, saját szerkesztés.

Mindezt megerősítve el tudom vetni a Shapiro-Wilk teszt nullhipotézisét ($W = 0,995$, $z = -0,001$, $p = 0,500$), tehát a modellem hibatagjai normál eloszlásúak.

7.3.4. Kihagyott változók

Annak érdekében, hogy megbizonyosodjak arról, hogy nincs fontos kihagyott változója a modellemnek, Ramsey-féle RESET tesztet alkalmazok.

Ramsey teszt	
F	2,24
p-érték	0,837

5. táblázat: Ramsey-féle RESET teszt eredménye. Forrás: STATA, saját szerkesztés.

A vizsgálat a nullhipotézise az, hogy a modellben nincsenek kihagyott változók. Ahogy az a 5. számú táblázatból látszik, a nullhipotézist 5%-os szignifikanciaszint mellett nem tudom elvetni. Ennek fényében összességében jól specifikáltnak tekinthetem a modellt.

7.3.5. Heteroszkedaszticitás

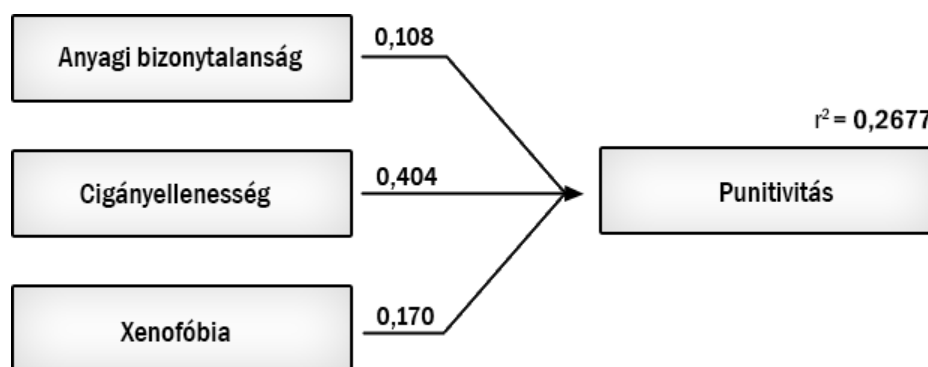
A hibatagokra vonatkozó másik kritérium a homoszkedaszticitás, amelynek feltétele, hogy a hibatagok varianciája állandó legyen. Abban az esetben, ha ez nem teljesül, a becsült standard hibák torzulnak és a hozzájuk kapcsolódó F-tesztek és p-értékek megbízhatatlanná válnak. A modellen elvégzett Breusch-Pagan teszt eredménye a 6. táblázatban látható.

Breusch-Pagan teszt	
Khi-négyzet	0,045
p-érték	0,503

6. táblázat: Breusch-Pagan teszt eredménye. Forrás: STATA, saját szerkesztés.

A khi-négyzet próba eredménye nem szignifikáns ($\chi^2 = 0,045$, $p = 0,503$), így a nullhipotézist nem tudom elutasítani, tehát a modellt homoszkedaszticitás jellemzi. Ezen kívül a homoszkedaszticitás tesztelésére becsültem egy másik modellt robosztus standard hibákkal. Ennek együtthatói nem különböznek számottevően az eredeti modelltől, amely szintén megerősíti a homoszkedaszticitást. Modellem tehát megfelel a homoszkedaszticitás kritériumának.

8. Diszkusszió

8. ábra: A punitivitás regressziós modellje. Forrás: saját szerkesztés

A modell alapján a három vizsgált változó mindegyike szignifikáns összefüggést mutat a kimeneti változóval az általam feltételezett módon. Ennek megfelelően teljesült az a hipotézis (H1), miszerint az anyagi bizonytalanság pozitív összefüggés áll a punitivitás mértékével, a két változó között pozitív irányú, közepes erősségű kapcsolat van. Tehát minél bizonytalanabbnak ítéli

az egyén az anyagi helyzetét, annál nagyobb valószínűséggel jelennek meg esetében a szigorú büntetést szorgalmazó attitűdök. A második hipotézis (H2) is teljesült, miszerint az előítéleteség pozitív együttjárást mutat a punitivitással. Ezen belül két változót mértem, a cigányellenességet és a xenofóbiát, mindkettővel kapcsolatban azzal a feltételezéssel élve, hogy pozitív kapcsolatban állnak a punitivitással. Mindkét változó esetében szignifikáns eredményt kaptam, viszont a cigányellenesség erős hatású, míg az idegenellenesség csak közepes hatású pozitív kapcsolatot mutat. Ennek értelmében minél jellemzőbb valakire a kisebbségekkel szembeni előítéleteség, annál magasabb szintű nála a punitivitás mértéke. Ezen kívül a három kontrollváltozó egyike sem gyakorol szignifikánsan hatást a függő változóra.

9. Összefoglalás

A dolgozatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen tényezők befolyásolhatják az egyéni szintű punitivitást, vagyis, hogy mi magyarázhatja azt, hogy egyes emberek a kemény büntetéseket preferálják, míg mások kevésbé szigorúak. Ennek megválaszolását egy regressziós modell kidolgozásával kíséreltem meg, mely elsősorban Johnson (2001) punitivitást magyarázó elméletére épült. E szerint a punitivitás szintjét az egyén anyagi bizonytalansága és előítéletesége magyarázza. Ennek alapján két hipotézist fogalmaztam meg a modellben: egyrészt, hogy az anyagi bizonytalanság (H1) és az előítéleteség is pozitív kapcsolatot mutat a punitivitással (H2). Ezeket a feltételezéseket több, releváns szociálpszichológiai elmélettel támasztottam alá.

Az irodalmi összefoglalóban elsőként bevezettem a punitivitás fogalmát, érintettem a 20. századot jellemző dinamikus növekedésére, valamint bemutattam a punitivitásra épülő politikai koncepciót, a büntető populizmust. A büntető populizmus azért lehet sikeres, mert a deviáns csoportok megregulázása visszaadja a kontrollérzetet azoknak a rétegeknek, akik feszültséget éreznek az előbbi jelenségek miatt.

Ehhez kapcsolódik a dolgozatban vizsgált első jelenség, az anyagi bizonytalanság, amely hozzájárul a punitivitás szintjének növekedéséhez. A hetvenes évektől kezdve válsághelyzetről beszélhetünk a nyugati világban, ami főként a középosztályt érinti, és annak szocio-ökonómiai státuszát fenyegeti. A válsághelyzet során kialakult értékvesztettség és bizonytalanságérzet frusztrációt gerjeszt az érintett csoportban. Ezt a frusztrációt pedig gyakran egy kijelölt csoportra irányítja, s mivel az egyéneknek korlátozott kognitív kapacitása áll rendelkezésre bonyolult társadalmi folyamatok megértésére fogékonyak a leegyszerűsített megoldásokra. Ezek a bűnbakok pedig lehetnek például a bűnözők, akiket az értékvesztettség okaiként neveznek meg és akiktől igyekeznek magukat élesen elhatárolni.

A dolgozat második hipotézis az előítéletesség és a büntetői hajlam összefüggéséhez kapcsolódik. Ezt a feltételezést számos klasszikusnak mondható szociálpszichológiai elmélettel támasztottam alá. A punitivitás és az előítéletesség szempontjából is fontos, hogy az egyén a saját csoport felértékelésével tartja fenn pozitív önképét, ez motiválja a csoportközi versengést, a másik csoporttal szembeni negatív érzéseiket pedig előítéleteik által legitimálják. Az előítéletesség mértékét az észlelt fenyegetettség határozza meg, ami fakadhat szimbolikus és reális fenyegetésekből. Ebből kifolyólag a saját csoport versenytársként érzékeli a külső csoportot, a versenyhelyzetet pedig a másik csoport büntetésével vagy büntetőjogi szankció útján történő kizárásával kívánják elhárítani, ami a punitivitás szintjének növekedéséhez vezethet.

A bűnbakképzés alkalmas eszköze lehet a saját csoport felemelésének és a külső csoport degradálásának. Ilyenkor a csoport a jórészt egzisztenciális szorongásból fakadó feszültséget egy felelősnek kijelölt csoportra irányítja, ezzel visszaállítva kontrollérzetét és csökkentve saját felelősségét, ezáltal pedig feszültségét. Az így létrejövő agressziót változatos módon igazolják és tartják fenn, például előítéletek, dehumanizáció és attribúciós torzítások útján. Attribúciós torzítás esetén hajlamosak vagyunk a másik egyén, illetve csoport negatív cselekedeteinek okát a külső csoport tagjainak „rossz” személyiségében való megtalálására. Ezzel fenntarthatjuk a másik csoporttal szembeni negatív sztereotípiánkat, hiszen felnagyítjuk a belső attribútumok szerepét, és lebecsüljük a külső hatásokat. Ám a punitivitás szempontjából is lényeges, hiszen a környezeti tényezők befolyásoló erejének megértése csökkenti a büntetői hajlamot. Összefoglalva tehát számos hasonló szociálpszichológiai jellemzője van a punitivitás és az előítéletesség lélektanának, melyek alapján feltételezhetjük a két jelenség közti pozitív kapcsolatot.

A hipotézisek tesztelésére lineáris regressziós modellt építettem, melynek függő változója a punitivitás, magyarázó változói az anyagi bizonytalanság, cigányellenesség és xenofóbia voltak. Azért ezt a két változót vizsgáltam az előítéletesség keretein belül, mert a cigányság és a bevándorlók az utóbbi időkben az előítéletek jellegzetes célpontjai voltak Magyarországon. Kontrollváltozóként demográfiai mérők kerültek be, mint a nem, életkor és végzettség. Mindkét hipotézis beigazolódott, tehát pozitív kapcsolatot találtam a punitivitás és az anyagi bizonytalanság között, illetve szintén pozitív összefüggést a punitivitás és előítéletesség között. Ezek közül legerősebb hatással a cigányellenesség volt, ám mindegyik változó legalább közepes erősségű hatást mutatott a függő változóra. A modell ellenőrzésére végzett post-hoc tesztek eredményei megerősítették az érvényességét, a fejlesztendő mutatókra kitérek a dolgozat továbbfejlesztési javaslatában.

10.A dolgozat továbbfejlesztésének lehetséges irányai

A dolgozat korlátai közül elsősorban a minta reprezentativitását emelném ki, amely az elemszáma, illetve a demográfiai adottságai révén sem reprezentatív. A modell egyes változóinak magas standard hibaértéke is erre enged következtetni. Ugyan a regresszió érvényességét ellenőrző post-hoc tesztek nem jeleztek aggasztó mértékű torzító hatást, mindenképp érdemes fenn tartásokkal kezelni a kapott eredményeket. Viszont annak fényében, hogy a vizsgálatához szükséges adatokról jelenleg nem érhető el reprezentatív mintát biztosító adatbázis, illetve korlátozott mennyiségű erőforrás állt rendelkezésemre a kutatás elkészítéséhez, megfelelőnek tartom a választott módszertant. Ebből kifolyólag az elsődleges továbbfejlesztési cél a minta nagyságának megnövelése - ideális esetben a reprezentativitást biztosító 1000 főre -, emellett pedig a demográfiai adatok eloszlásának korrekciója lenne. Szorgalmazom a dolgozat témájának további vizsgálatát, hiszen a témában szinte nem áll rendelkezésre magyarországi kutatás, ellenben a magyarok magas szintű büntetői attitűdje indokolná a bővebb feltárást.

Felhasznált irodalom

- Allport, G. W. (1948). ABC's of scapegoating. *ABC's of scapegoating*. Anti-Defamation League of B'Nai B'R.
- Applegate, B. K., Cullen, F. T., & Fisher, B. S. (2002). Public views toward crime and correctional policies: Is there a gender gap? *Journal of Criminal Justice*, 30(2), 89–100.
- Baker, J., Cañarte, D., & Day, L. (2018). Race, Xenophobia, and Punitiveness Among the American Public. *The Sociological Quarterly*, 59, 363–383. <https://doi.org/10.1080/00380253.2018.1479202>
- Barna, I. (2019). Anti-Immigrant propaganda and the factors that led to its success in Hungary. In H. K. Hallgrímsdóttir & H. Thorson (Szerk.), *Narratives of memory, migration, and xenophobia in the European Union and Canada* (pp. 53–72). University of Victoria Libraries.
- Bauman, Z. (2004). *Work, consumerism and the new poor*. McGraw-Hill Education (UK).
- Binder, M. (2009). Változatosság és állandóság. Cigányok/romák és etnikai előítéletek Magyarországon. Juhász József – Krausz Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatás problémája Kelet-Európában 1989 után*. Budapest, L'Harmattan – ELTE BTK. 170-190.
- Chiricos, T., Welch, K., & Gertz, M. (2004). The Racial Typification of Crime and Support for Punitive Measures. *Criminology*, 42, 358–390. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2004.tb00523.x>
- Costelloe, M. T., Chiricos, T., & Gertz, M. (2009). Punitive attitudes toward criminals: Exploring the relevance of crime salience and economic insecurity. *Punishment & Society*, 11(1), 25–49. <https://doi.org/10.1177/1462474508098131>
- Csepeli, G., Fábíán, Z., & Sik, E. (1998). Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. *Társadalmi Riport*.
- Cullen, F. T., Clark, G. A., Cullen, J. B. & Mathers, R. A. (1985). Attribution, Salience, and Attitudes toward Criminal Sanctioning. *Criminal Justice and Behavior*, 12(3), 305–331. <https://doi.org/10.1177/0093854885012003003>
- Eitle, D., & Taylor, J. (2008). Are Hispanics the new “threat”? Minority group threat and fear of crime in Miami-Dade County. *Social Science Research*, 37(4), 1102–1115. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.05.005>
- Enyedi, Z., Fábíán, Z., & Sik, E. (2004). Nőtték-e az előítéletek Magyarországon? *Társadalmi*

- Riport, 375–399.
- Fleck, Z. (2014). Civilizációs válság és büntető populizmus. In A. Borbíró, É. Inzelt, K. Kerecsi, M. Lévy, & L. Podoletz (Szerk.), *A büntető hatalom korlátainak megtartása* (pp. 149–162). ELTE Eötvös Kiadó.
- Fletcher, G., Danilovics, P., Fernandez, G., Peterson, D., & Reeder, G. (1986). Attributional Complexity. An Individual Differences Measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 875–884. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.4.875>
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Bibliovault OAI Repository, the University of Chicago Press, 31. <https://doi.org/10.1086/380884>
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press. <http://www.sup.org/books/title/?id=2664>
- Gilmore, N., & Somerville, M. A. (1994). Stigmatization, scapegoating and discrimination in sexually transmitted diseases: overcoming “them” and “us”. *Social Science & Medicine*, 39 9, 1339–1358.
- Glick, P. (2005). Choice of Scapegoats. *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport*. (pp. 244–261). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470773963.ch15>
- Gönczöl, K. (2013). A „büntető populizmus” (Populizmus a kriminálpolitikában). *Élet És Irodalom*, 36 (LVII. évfolyam). <http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/Büntetőpop.pdf>
- Grasmick, H., & McGill, A. (2006). Religion, Attribution Style, and Punitiveness Toward Juvenile Offenders. *Criminology*, 32, 23–46. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1994.tb01145.x>
- Guglielmo, S. (2015). Moral judgment as information processing: an integrative review. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01637>
- Haddock, G., Zanna, M. P., & Esses, V. M. (1993). Assessing the structure of prejudicial attitudes: The case of attitudes toward homosexuals. *Journal of Personality and Social Psychology* (Vol. 65, Issue 6, pp. 1105–1118). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.6.1105>
- Heider, F. (1958). The psychology of interpersonal relations. *The psychology of interpersonal relations*. (pp. ix, 326–ix, 326). John Wiley & Sons Inc. <https://doi.org/10.1037/10628-000>
- Index. (2009). A bűnözés a cigányok vérében van? Letöltés helye: <https://index.hu/belfold/2009/09/09/tenyek-es-tevhitek-a-bunozes-a-ciganyok-vereben-van/> Letöltés ideje: 2022.03.26.

- Johnson, D. (2001). Punitive Attitudes on Crime: Economic Insecurity, Racial Prejudice, or Both? *Sociological Focus*, 34(1), 33–54. <https://doi.org/10.1080/00380237.2001.10571182>
- King, A., & Maruna, S. (2009). Is a conservative just a liberal who has been mugged?: Exploring the origins of punitive views. *Punishment & Society*, 11(2), 147–169. <https://doi.org/10.1177/1462474508101490>
- Kövágó, P. L. (2020). *A kollektív áldozati élmény összefüggése a kisebbségi csoportokkal szembeni ellenséges és támogató attitűdökkel*. Pécsi Tudományegyetem.
- Kury, H., & Ferdinand, T. (1999). Public Opinion and Punitivity. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22(3), 373–392. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0160-2527\(99\)00016-3](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0160-2527(99)00016-3)
- Langworthy, R. H., & Whitehead, J. T. (1986). Liberalism and fear as explanations of punitiveness. *Criminology*, 24(3), 575–591.
- Lerner, M. J. (1980). The belief in a just world. *The Belief in a just World* (pp. 9–30). Springer. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5_2
- Lévay, M. (2014). A “punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változatai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. A. Borbíró, É. Inzelt, K. Kerecsi, M. Lévay, & L. Podoletz (Szerk.), *A büntető hatalom korlátainak megtartása* (pp. 315–326). ELTE Eötvös Kiadó.
- Mackenzie, G., Spiranovic, C., Warner, K., Stobbs, N., Gelb, K., Indermaur, D., Roberts, L., Broadhurst, R., & Bouhours, T. (2012). Sentencing and public confidence: Results from a national Australian survey on public opinions towards sentencing. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 45(1), 45–65. <https://doi.org/10.1177/0004865811431328>
- Majeed, A. (1979). Relative deprivation and political behaviour. *The Indian Journal of Political Science*, 40(2), 140–155. <http://www.jstor.org/stable/41855823>
- Melossi, D. (1993). Gazette of Morality and Social Whip: Punishment, Hegemony and the Case of the Usa, 1970-92. *Social & Legal Studies*, 2(3), 259–279. <https://doi.org/10.1177/096466399300200301>
- Messing, V., & Ságvári, B. (2022). Are anti-immigrant attitudes the Holy Grail of populists? A comparative analysis of attitudes towards immigrants, values, and political populism in Europe. *Intersections*, 7, 100–127. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i2.750>
- Mukai, T., Fukushima, Y., Iriyama, S., & Aizawa, I. (2021). Modeling Determinants of Individual Punitiveness in a Late Modern Perspective: Data from Japan. *Asian Journal of Criminology*, 16(4), 337–355. <https://doi.org/10.1007/s11417-020-09338-9>

- O'Connor, S. (2018). Millennials poorer than previous generations, data show. *Financial Times*.
 Letöltés helye: <https://www.ft.com/content/81343d9e-187b-11e8-9e9c-25c814761640>
 Letöltés ideje: 2022.03.26.
- Payne, B. K., Gainey, R. R., Triplett, R. A., & Danner, M. J. E. (2004). What drives punitive beliefs?: Demographic characteristics and justifications for sentencing. *Journal of Criminal Justice*, 32(3), 195–206.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2004.02.007>
- Pedneault, A. (2019). *Chapter 22 - Public (Mis)perceptions of Individuals Who Sexually Abuse Children and the Implications Thereof* (I. Bryce, Y. Robinson, & W. B. T.-C. A. and N. Petherick (Szerk.); pp. 419–433). Academic Press.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815344-4.00022-2>
- Pickett, J. T., Welch, K., Chiricos, T., & Gertz, M. (2014). Racial Crime Stereotypes and Offender Juvenility: Comparing Public Views About Youth-Specific and Nonyouth-Specific Sanctions. *Race and Justice*, 4(4), 381–405.
<https://doi.org/10.1177/2153368714542007>
- Pratt, J., & Miao, M. (2017). Penal Populism: The End of Reason. *The Chinese University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2017-02*, 13(9).
- Roberts, L. D., & Indermaur, D. (2007). Predicting punitive attitudes in Australia. *Psychiatry, Psychology and Law*, 14(1), 56–65.
- Rossi, P. H., Berk, R. A., & Campbell, A. (1997). Just punishments: Guideline sentences and normative consensus. *Journal of Quantitative Criminology*, 13(3), 267–290.
- Schmitt, J., Gould, E., & Bivens, J. (2018). America's slow-motion wage crisis. Economic Policy Institute. Letöltés helye: <https://www.epi.org/publication/americas-slow-motion-wage-crisis-four-decades-of-slow-and-unequal-growth-2/> Letöltés ideje: 2022.03.26.
- Serdült, S. (2020). *A csoportközi viszonyok rendszerszintű megközelítése*. Pécsi Tudományegyetem.
- Sharma, E., & Alter, A. (2012). Financial Deprivation Prompts Consumers to Seek Scarce Goods. *Journal of Consumer Research*, 39. <https://doi.org/10.1086/664038>
- Sik, E., Simonovits, B., & Szeidl, B. (2016). Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *REGIO*, 24(2), 81–108.
- Snacken, S., & Dumortier, E. (2012). Resisting punitiveness in Europe? An Introduction. S. Snacken & E. Dumortier (Szerk.), *Resisting punitiveness in Europe. Welfare, human rights and democracy*. (pp. 1–20). Routledge.
- Spiranovic, C. A., Roberts, L. D., & Indermaur, D. (2012). What Predicts Punitiveness? An

- Examination of Predictors of Punitive Attitudes towards Offenders in Australia. *Psychiatry, Psychology and Law*, 19(2), 249–261. <https://doi.org/10.1080/13218719.2011.561766>
- Sprott, J. B. (1999). Are members of the public tough on crime?: The dimensions of public “punitiveness.” *Journal of Criminal Justice*, 27(5), 467–474.
- StataCorp. (2013). *Stata Statistical Software: Release 13*. StataCorp LP.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In *Reducing prejudice and discrimination*. (pp. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories—Studies in Social Psychology*. Cambridge University Press.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. In *European Journal of Social Psychology* (Vol. 1, Issue 2, pp. 149–178). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202>
- Tam, K.-P., Au, A., & Leung, A. K.-Y. (2008). Attributionally more complex people show less punitiveness and racism. *Journal of Research in Personality*, 42(4), 1074–1081. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.11.002>
- Unnever, J., & Cullen, F. (2009). Empathetic identification and punitiveness: A middle-range theory of individual differences. *Theoretical Criminology*, 13, 283–312. <https://doi.org/10.1177/1362480609336495>
- Welch, C., Piekkari, R., Plakoyiannaki, E., & Paavilainen-Mäntymäki, E. (2011). Theorising from Case Studies: Towards a Pluralist Future for International Business Research. *Journal of International Business Studies*, 42. <https://doi.org/10.1057/jibs.2010.55>
- Zawadzki, B. (1948). Limitations of the scapegoat theory of prejudice. *Journal of Abnormal Psychology*, 43(2), 127–141. <https://doi.org/10.1037/h0063279>